

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Резюме. У статті дається визначення поняття соціального інтелекту як когнітивної складової соціальної компетентності. Розглядається історія розвитку цього феномену та аналізується досвід його експериментального дослідження. Обґрунтовується висновок про те, що на сьогоднішній час не існує єдиного уніфікованого інструменту вимірювання соціального інтелекту: усі згадані методики досліджують кількісні та якісні показники розвитку окремих його аспектів, тому мають використовуватися як взаємодоповнюючі, а висновок про рівень розвитку когнітивного компоненту та соціального інтелекту в цілому має бути результатом глибокого аналізу взаємодоповнюючих та взаємоперевіряючих фактів.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальний інтелект, соціальні вміння, комунікативна компетентність, когнітивна компетентність, навички невербального декодування.

Постановка проблеми.

Загально визнаним є розуміння того, що виховання та освіта в наш час є основою добробуту як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема.

Однак світовий освітній процес зіткнувся з протиріччям, яке стосується проблеми часу. Виховання та освіта, які розглядалися раніше як передача знань та ставлень від попередніх поколінь до майбутніх, виявилися нездатними задовольнити потреби сучасного та не є орієнтованими на майбутнє. Це пов'язано перш за все з тим, що їхня роль має полягати не тільки у передачі знань та соціального досвіду, але й у підготовці людини до практичного конструктивного розв'язання соціальних та виробничих проблем у майбутньому, подолання криз та виходу з критичних ситуацій, використовуючи не застарілі фактичні знання, а попереджуючі, а часто і нетрадиційні дії.

Модернізація освітньо-виховного процесу нині має спрямовуватися на підготовку не тільки високопрофесійного спеціаліста, який є конкурентноспроможним на ринку праці, але й людини, яка здатна у різних ситуаціях сучасного світу, що стрімко змінюється, прийняти єдино вірне, або найбільш доцільне рішення.

Саме тому, на повістку денну сучасної освіти виноситься формування не просто широко обізнаного випускника, а людини компетентної у різних сферах як професійної, так і соціальної життєдіяльності.

Одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних

програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

Однією із ключових компетентностей, запропонованих як вітчизняними, так і закордонними педагогами є компетентність соціальна.

Соціальна компетентність може бути визначена як інтегрована характеристика особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань та вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій,

переконань особистості, які надають можливість індивіду активно взаємодіяти з соціумом,

налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, а також брати участь у соціально-значущих проектах та продуктивно виконувати різні соціальні ролі.

Складовими структури соціальної компетентності особистості є такі компоненти: когнітивний, діяльнісний (вміння, навички) та мотиваційно-ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання і т. п.). По-іншому, соціально компетентна людина має не тільки розуміти сутність та специфіку ситуації чи проблеми, але й вміти вирішувати її практично та бути вмотивованою це зробити. Кожен зі структурних компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

Мета дослідження. Актуальність зазначеної проблеми обумовила її активне обговорення на сторінках психолого-педагогічної літератури, що в свою чергу призвело до появи ряду термінів та понять, які доповнюють,

уточнюють, а часто й замінюють одне. Так, часто йдеться про «соціальну компетентність», «соціальну підготовленість», «соціальний інтелект», «емоційний інтелект» та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши визначення, складові та функції соціальної компетентності та соціального інтелекту, можна зробити висновок про те, що соціальний інтелект є структурною частиною соціальної компетентності, а саме її когнітивною складовою. Саме тому, ставлячи за мету обґрунтування теоретико-методичних основ формування та розвитку соціальної компетентності, доцільно, на нашу думку, проаналізувати історію виникнення та розвитку поняття «соціальний інтелект» та прослідкувати етапи створення методик для його вимірювання.

Поняття «соціальний інтелект» вперше використав в 1920 році Е. Торндайк, розуміючи під ним далекоглядність в міжособистісних стосунках «здатність розуміти людей (чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток) керувати ними, поступати мудро в людських стосунках» [8, р. 228].

За Торндайком, існує три види інтелекту:

- абстрактний інтелект як здатність розуміти абстрактні вербальні та математичні символи та проводити з ними будь-які дії;
- конкретний інтелект як здатність розуміти речі та предмети матеріального світу та проводити з ними будь-які дії;
- соціальний інтелект як здатність розуміти людей та взаємодіяти з ними.

У 1937 році Г. Оллпорт описує соціальний інтелект як особливу здібність («соціальний дар») вірно виносити судження про людей, прогнозувати їхню поведінку та забезпечувати адекватне пристосування у міжособистісних взаємодіях. Дослідник виділяє низку якостей, які сприяють кращому розумінню інших людей. До структури цих якостей соціальний інтелект було включено як окрему здібність.

В 1960-ті роки з'являється ряд робіт присвячених соціальним умінням, комунікативній компетентності. Велика увага приділяється проблемі соціальної перцепції, розумінню людьми один одного, робиться спроба розробити на базі уявлень про природу та структуру соціального інтелекту, що склалися методичний апарат його вивчення.

Дж. Гілфорд, автор першого надійного тесту для вимірювання соціального інтелекту, який застосовується і сьогодні, розглядав це поняття як систему інтелектуальних здібностей,

які не залежать від фактору загального інтелекту та пов'язані, в першу чергу, з пізнанням поведінкової інформації. Можливість вимірювання соціального інтелекту впливала з загальної моделі структури інтелекту Дж. Гілфорда [4].

У 1980-ті роки Д. Кітінг створив тест оцінки морального або етичного мислення.

Н. Кентор вводить поняття «когнітивної компетентності», яка, на його думку, дозволяє людям сприймати події соціального життя з мінімумом неочікуваних подій та максимальною особистою користю та прирівнює до неї соціальний інтелект. Тобто, дослідник використовує поняття «соціальний інтелект» та «когнітивна компетентність» як синоніми.

Для того, щоб зрозуміти, що пересічні громадяни думають про соціальний інтелект, Р. Стернберг (1981) провів дослідження, яке показало, що під ним розуміється таке:

- здатність розв'язувати практичні завдання: людина мислить логічно та зі здоровим глуздом, бачить усі аспекти проблеми; приймає хороші рішення (правда, не зовсім зрозуміло, що саме вкладається в поняття «хороші» рішення), звертається до оригінальних джерел важливої інформації, вислуховує всі аргументи та ін.
- вербальна здатність: говорить ясно та з чіткою артикуляцією; добре розуміє прочитане, має багатий словниковий запас, не має труднощів з письмом, ефективно спілкується з іншими людьми та ін.
- соціальна компетентність: приймає інших такими, якими вони є; не запізнюється на зустрічі; виносить справедливі судження; чутливий до потреб та бажань інших, допитливий, має широке коло інтересів та ін.

Р. Штернберг виявив, що риси, які вважаються притаманними розумній людині в тих випадках, коли люди описували «академічний інтелект», відрізнялись від характеристик, якими було описано інтелект соціальний (слова «практичний інтелект» та «повсякденний інтелект» вживалися як синоніми). Соціальний інтелект часто ототожнювався з мудрістю [7].

Цікавим є питання про те, чи є соціальний інтелект самостійним явищем. Ще Е. Торндайк стверджував, що соціальний інтелект існує окремо від звичайного інтелекту [8].

Ряд авторів (Д. Кітінг, Дж. Гілфорд) визначають соціальний інтелект як самостійну групу ментальних здібностей на протигагу здібностям академічного або формального

інтелекту. Зокрема цим можна пояснити той факт, що часто не найкращі випускники шкіл та інших навчальних закладів досягають знаних успіхів у житті, стають провідними бізнесменами чи займають ключові посади в державі. Значення даного боку психіки також особливо наочно демонструється на багатьох прикладах, коли люди, що вирізняються високими досягненнями в знанні матеріального світу (ті, що мають високий загальний предметно-орієнтований інтелект) виявляються безпорадними в сфері міжособистісних стосунків. Оскільки така ситуація спостерігається чи не в усіх країнах, то можна припустити, що культурна чи національна складові тут не є домінуючими а ситуація визначається саме високим чи низьким розвитком у цих людей соціального інтелекту.

Сферою соціального інтелекту, на думку Дж. Гілфорда, є знання сприйняття, думок, бажань, почуттів, настроїв та ін. інших людей та себе самого. Цей аспект вимірюється тестами на соціальну перцепцію.

Цікавою є також історія дослідження зазначеної проблеми російськими та вітчизняними вченими. Так, російські дослідники розглядають проблему соціального інтелекту переважно в аспекті комунікативної компетентності. (Н.О. Амінов, М.В. Молоканов, М.І. Боньова, Ю.Н. Ємельянов та ін.), а також прогностично описують структуру та функції соціального інтелекту. Предметом спеціальних досліджень соціальний інтелект не став, перш за все з причини відсутності російських та вітчизняних методичних розробок.

Вперше спробу дати визначення соціальному інтелекту зробив Ю.Н. Ємельянов, тісно пов'язавши його з поняттям «соціальна сенситивність». Він вважав, що на основі інтуїції у людини формуються індивідуальні «евристики», які вона використовує для розумових висновків стосовно міжособистісної взаємодії. Вони є надійними та достатньо прогностично ефективними. Так, дослідник вважає, що сферу можливостей суб'єкт-суб'єктного пізнання індивіда можна назвати соціальним інтелектом та розуміє під ним стійку здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємовідносини та прогнозувати міжособистісні події, що ґрунтується на специфіці процесів мислення, афективного реагування та соціального досвіду.

Російський дослідник О.П. Вяткін виділяє чотири аспекти соціального інтелекту:

1. Здатність передбачати наслідки ділової ситуації та своєї поведінки.

2. Здатність розуміти та інтерпретувати під час спілкування невербальні прояви іншого учасника процесу спілкування.

3. Здатність розуміти мовні прояви в контексті ситуації та стану партнера по спілкуванню.

4. Здатність розуміти сутність проблеми та варіанти розвитку складної соціальної чи ділової ситуації

Н.А. Кудрявцева виокремлює інтегративний показник інтелектуального потенціалу людини, в такий спосіб роблячи спробу співвіднести загальний та соціальний інтелект. Він був визначений як «єдність інтелекту» та відображав суттєві компоненти механізму інтелектуального зростання, підвищення співпадання за рівнями особистості: загального інтелекту (здатності вирішувати завдання на суб'єкт-об'єктному рівні, соціального інтелекту (здатності вирішувати завдання на суб'єкт-суб'єктному рівні), рефлексії (показник фіксує баланс розвитку різних сторін інтелекту). Важливим компонентом у структурі інтелекту є самооцінка людини.

Соціальний інтелект, таким чином, розглядався як здатність до раціонального мислення, об'єктом якого є процеси міжособистісної взаємодії. При цьому передбачається психологічна автономність та незалежність суб'єкта, що дозволяє протистояти тиску інших людей чи обставин.

На відміну від вищенаведених уявлень про соціальний інтелект В.Н. Куніцина вважає за потрібне виділити окремий аспект цього складного явища – комунікативно-особистісний потенціал, який є досить узагальненим та надає змогу наблизитися до розуміння специфічної структури соціального інтелекту, особливостей його функціонування на різних вікових етапах.

Соціальний інтелект, на її думку, - багатогранна, складна структура, що має такі аспекти:

1. Комунікативно-особистісний потенціал – комплекс якостей, що полегшують/ускладнюють спілкування, на базі якого формуються такі інтегральні комунікативні якості як психологічна контактність та комунікативна сумісність.

2. Характеристика самосвідомості – почуття самоповаги, свобода від комплексів, забобонів, пригнічених імпульсів, відкритість до нових ідей.

3. Соціальна перцепція, соціальне мислення, соціальна уява, соціальні уявлення, здатність розуміти та моделювати соціальні

явища, розуміти людей та мотиви, що спонукають їх.

4. Енергетичні характеристики – психічна та фізична витривалість, активність, слабка виснажуваність.

В.Н. Куніцина визначає соціальний інтелект як глобальну здібність людини, яка виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних та поведінкових рис, включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси визначають прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняття рішень.

У соціальному інтелекті значну роль відіграють особистісні та культурні обмеження. Тобто особистісна складова соціального інтелекту є досить ваговою а сценарії поведінки мають виражений культурний характер та мають безпосереднє відношення до менталітету.

Щодо вимірювання рівня соціального інтелекту, або когнітивної складової соціальної компетентності, то цей процес є досить складним, та таким, що зазнавав суттєвих змін відповідно до загальних підходів до проблеми та визначення поняття.

За час існування зазначеного поняття було запропоновано ряд тестових методик його дослідження. Деякі з них добре відомі та широко застосовуються на сучасному етапі, другі привертають увагу швидше як до питання історії проблеми, треті сучасні, але на жаль, недосяжні для широкого кола користувачів.

Існує також багато спроб застосувати методики самозвіту (опитувальники) для оцінки соціального інтелекту, частіше за все – окремих його складових, але ми не будемо зупинятися на них у цій статті, вони стануть предметом подальшого аналізу.

Психометричний підхід до соціального інтелекту був започаткований в 1920 р. Е. Торндайком у його трьохкомпонентній моделі інтелекту. Визначення соціального інтелекту, процитоване нами вище, десятки років зустрічається на сторінках подальших досліджень та оглядів, залишаючись таким же простим та інтуїтивно зрозумілим. Однак проблемою є те, що чітко окреслений предмет цієї здібності не несе в собі можливостей легкої операціоналізації. Дати визначення соціальному інтелекту було значно легше, ніж його виміряти.

Так, визначення поняття завжди обмежує зміст методики вимірювання, окреслює сферу його використання. Визначення соціального

інтелекту з самого початку варіювалися від досить вузьких до самих широких. Наприклад, у визначенні Е. Торндайка виділяються два аспекти дослідження здібності – пізнавальний та поведінковий або діяльнісний. Теж саме характерно і для визначення соціального інтелекту, даного П. Верноном у 1933 році, яке визнається одним з найширших: «соціальний інтелект – це здатність поводитися з людьми в цілому, володіння соціальними техніками та свободами в суспільстві, знання соціальних матеріял, здатність сприймати поведінку інших членів групи, а також розуміння тимчасових настоїв та прихованих особистісних рис незнайомих» [9]. Інші визначення, як ми бачили вище, як правило фокусувались на одному з аспектів проблеми.

У 1980-ті роки М. Форд та М. Тисак відзначали, що, як правило, для визначення соціального інтелекту використовується один з трьох критеріїв:

1) здатність декодувати соціальну інформацію – від навичок розпізнавати невербальні стимули до винесення вірних соціальних суджень. Тут застосовувалися такі ілюстративні конструкти: прийняття ролі, сприйняття іншої людини, соціальний інсайт, міжособистісна обізнаність та ін.;

2) ефективність або адаптивність соціальної поведінки; ілюстративні конструкти: результати поведінки, для появи яких важливими та необхідними є перераховані вище соціально-когнітивні навички;

3) будь-яка соціальна навичка, яка може бути виміряна. Можна сказати, що соціальний інтелект – це те, що вимірюється за допомогою тесту соціального інтелекту.

М. Форд та М. Тисак за основу виміру соціального інтелекту поклали успішне вирішення проблемних ситуацій. Вони змогли довести, що соціальний інтелект являє собою чітку та узгоджену групу ментальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації, групу здібностей, які фундаментально відрізняються від здібностей, що виступають підґрунтям більш «формального» мислення, яке перевіряється тестами «академічного» інтелекту [3].

Перший тест соціального інтелекту – The George Washington Social Intelligence Test (GWSIT) – був розроблений Т. Хантом в 1928 р. Як і інші багатофакторні тести, він містив низку субтестів, бали за якими додавалися та формували загальний показник, а саме: судження в соціальних ситуаціях; пам'ять на

обличчя та імена; спостережливість за поведінкою людини; розпізнання внутрішніх станів, які стоять за словами; розпізнання внутрішніх станів за виразом обличчя; соціальна інформація; почуття гумору. GWSIT викликав хвилю інтересу до проблеми соціального інтелекту та поставив першу важливу проблему у цій сфері – проблему співвідношення загального та соціального інтелекту, що було спричинено високими кореляціями з тестами загального інтелекту ($r = 0,7$) та відсутністю зовнішніх критеріїв валідації.

Після тривалої перерви наукове дослідження соціального інтелекту перейшло на новий етап розвитку у 1960-х роках завдяки роботам Дж. Гілфорда та його послідовників в рамках структурної моделі інтелекту. Після моделі Е. Торндайка – це друга концепція, яка поставила в один ряд соціальний та академічний інтелект. Згадана модель передбачає наявність системи меншою мірою 120 здібностей, що ґрунтуються на всіх можливих комбінаціях 5 категорій, що описують когнітивні операції (пізнання, пам'ять, дивергентне мислення,

конвергентне мислення, оцінювання), 4 категорій, які описують зміст (образи, символи, семантика, поведінка), 6 категорій, які описують результати обробки інформації (елементи, класи, відношення, системи, трансформації, імплікації). Символічний та семантичний зміст співвідноситься з абстрактним інтелектом, образний – з практичним, поведінковий – з соціальним.

Зі всіх можливих компонентів соціального інтелекту, снування яких передбачає модель Дж. Гілфорда, тільки для 6 пізнавальних здібностей та 6 здібностей дивергентного мислення були розроблені тести.

Автори тесту визначили категорію «пізнання поведінки» як здатність виносити судження про людей... стосовно їхніх почуттів, мотивів, думок, намірів, установок та інших психологічних диспозицій, яка може впливати на соціальну поведінку індивіда. Було чітко зазначено, що ця здібність не тотожна розумінню людей в цілому, стереотипному розумінню, пізнанню самого себе, а ґрунтується на розпізнанні експресивної поведінки, а саме експресії обличчя, зміни інтонації, постави, жестів як стимулів, що відображають внутрішній стан. Структура тесту наводиться в таблиці:

Назва фактора	Зміст фактора	Оригінальна назва
Пізнання елементів поведінки	Здатність розпізнавати внутрішні ментальні стани людей	Cognition of behavioral units
Пізнання класів поведінки	Здатність групувати внутрішні стани людей на підставі їх схожості	Cognition of behavioral classis
Пізнання відносин у поведінці	Здатність інтерпретувати значущі зв'язки між елементами поведінки	Cognition of behavioral relations
Пізнання систем поведінки	Здатність інтерпретувати узгодженість у соціальній поведінці	Cognition of behavioral systems
Пізнання перетворень поведінки	Здатність гнучко реагувати на зміни в інтерпретації соціальної поведінки	Cognition of behavioral transformations
Пізнання результатів поведінки	Здатність передбачати розвиток ситуації міжособистісного спілкування	Cognition of behavioral implications

Одне з останніх зусиль групи Дж. Гілфорда було спрямоване на розробку методики діагностики дивергентного мислення як компонента соціального інтелекту, так званого «креативного соціального інтелекту». Такий підхід був обумовлений ідеєю, що розуміння інших людей, здатністю вживатися з ними не обмежується, для цього необхідні «основні навички розв'язання завдань в сфері міжособистісних стосунків. Структура цього тесту наведена в таблиці:

Назва фактора	Зміст фактора	Оригінальна назва
Дивергентне мислення в сфері елементів поведінки	Спроможність ініціювати поведінку, яка передає внутрішній ментальний стан	Divergent production of behavioral units

Дивергентне мислення в сфері класів поведінки	Спроможність створювати категорії поведінкових актів, які можна розпізнати	Divergent production of behavioral classis
Дивергентне мислення в сфері відносин у поведінці	Спроможність виконувати дії, які враховують поведінку іншої людини	Divergent production of of behavioral relations
Дивергентне мислення в сфері систем поведінки	Спроможність визначати послідовність взаємодій з іншою людиною	Divergent production of behavioral systems
Дивергентне мислення в сфері перетворень поведінки	Спроможність змінити експресію або послідовність у експресивній поведінці	Divergent production of behavioral transformations
Дивергентне мислення в сфері результатів поведінки	Спроможність передбачити ряд можливих розв'язань ситуації	Divergent production of behavioral implications

Таким чином Дж. Гілфорду та його колегам вдалось розробити методи вимірювання двох різних аспектів соціального інтелекту: пізнавального (спроможності розуміти інших людей) та поведінкового (спроможності «впоратися» (coping) з поведінкою інших. Ці обидва фактори були відносно незалежними один від одного, а також від інших інтелектуальних здібностей, запропонованих у структурній моделі інтелекту Дж. Гілфорда. Слід відзначити, що більшого розповсюдження набула перша методика, друга ж була опублікована у формі тесту та не підлягала необхідним нормативним процедурам [4].

Інші інтелектуальні операції, що передбачалися моделлю (конвергентне мислення, пам'ять, оцінювання в сфері змісту поведінки), не були операціоналізованими . Авторами були лише висловлені припущення щодо того, що може за ними стояти: конвергентне мислення – все робити в слушний момент (наприклад, знання етикету), пам'ять – спроможність пам'ятати соціальні характеристики людей (імена, обличчя, особисті якості), оцінювання – доречність поведінки.

Ще один представник психометричного підходу – Д. Векслер – мав протилежну думку щодо соціального інтелекту, а саме щодо його залежності від абстрактного. Дослідник визнавав, що субтест «Послідовні картинки» (Picture Arrangement subtest of the WAIS) може слугувати інструментарієм вимірювання соціального інтелекту та доручення до культури, оскільки оцінює спроможність людини розуміти соціальні ситуації. Але соціальний інтелект є всього лише застосування загального до соціальних ситуацій. Ця точка зору і дотепер поділяється рядом вчених, наприклад Г. Айзенком.

Проблема співвідношення загального та соціального інтелекту стала майже основною для дослідників у цій сфері, а спроби прояснити ситуацію виявили ряд протиріч.

Так, розглянемо результати двох досліджень – Д. Кітинга та М. Форда і М. Тисак [5, 3]. Обидва дослідження за своєю логікою є факторними та мають на меті виявлення конвергентної та дискримінантної валідності відібраних методик діагностики соціального інтелекту.

Набір методик, які використовував Д. Кітинг для вимірювання соціального інтелекту включав: Defining Issues Test (ґрунтується на теорії морального розвитку Л. Кольберга), Social Insight Test (ґрунтується на вирішенні соціальних дилем), Social Maturity Index (шкала Каліфорнійського

психологічного запитальника, яка діагностує ефективність соціального функціонування), 3 методики вимірювання академічного інтелекту, які включали вербальні та невербальні шкали. Дослідник вважав, що вибрані тести соціального інтелекту повинні характеризуватися трьома особливостями:

1. Концептуально перебувати в площині соціального інтелекту;
2. Така приналежність повинна підтверджуватися валідизацією;
3. повинні давати об'єктивну оцінку та характеризуватися високою надійністю [5].

Однак ні кореляційний, ні факторний аналіз конструктивної валідності обраних методик не підтвердили. Кореляції всередині кожної області не перевищували значення кореляцій між областями, а отримана двох факторна структура була сумішшю даних, отриманих за допомогою тестів обох видів інтелекту.

М. Форд та М. Тисак припустили, що проблеми з конструктивною валідністю соціального інтелекту виникають тому, що тести для його визначення будувалися аналогічно тестам загального інтелекту – академічно та неконтекстно, а головне не стосувалися поведінкових реакцій. Тому дослідники вважали, що вимірювати соціальний інтелект потрібно спираючись на критерії ефективності поведінки в реальній життєвій ситуації. Такою ситуацією вони обрали інтерв'ю (спроможність ефективно висловлюватися, сприймати питання інтерв'юера, демонструвати адекватні невербальні прояви, такі як помірний візуальний контакт, розслаблена але водночас уважна постава, доцільність відповідей та ін.) та тест емпатії Хогана. Крім того у піддослідних вимірювався академічний інтелект (вербальні та математичні здібності за успішністю) та навички соціальної поведінки (компетентності) за самооцінкою та оцінкою інших (однолітків та вчителів). Конструкт «соціальний інтелект був виведений в результаті як факторного, так і кореляційного аналізу. А методики оцінки соціальної компетентності та тест емпатії з більшою точністю передбачали ефективність поведінки під час інтерв'ю, ніж академічні дослідження [3].

Таку ситуацію підтверджують і наші спостереження над процесом проведення інтерв'ю працівниками кадрових агенцій під час працевлаштування випускників вузів та порівняння результатів таких інтерв'ю з рівнем академічної успішності.

У 1985 році Р. Стернберг операціоналізував концепт «навички невербального декодування», розробивши завдання на розпізнання за фотографіями романтичних стосунків у парі та стосунків «керівник-підлеглий». Не зважаючи на те, що авторам вдалося виробити валідний індикатор для навичок невербального декодування, їм не вдалося в теоретичному аспекті співвіднести це поняття з ширшим поняттям соціального інтелекту [2].

Широкий інтерес, що спостерігається останнім часом, щодо поняття «соціальний інтелект» призвів до виникнення близьких за змістом конструктів, таких як емоційний та практичний інтелект. Ситуація щодо співвіднесення соціального, емоційного та практичного видів інтелекту характеризується такими особливостями: по-перше, інтуїтивним передбаченням їх взаємного перекриття, та по-друге, відсутністю спроб їх чіткого емпіричного розведення.

Висновки. Здатність сприймати та розпізнавати емоційні стани інших людей безперечно є важливим елементом соціального інтелекту. У такому разі логічним є висновок про те, що поняття емоційного та соціального інтелекту співвідносяться як часткове та загальне або щонайменше є конструктами, що перекриваються. Однак, на даний час не існує теоретичних моделей, які б описували співвідношення зазначених конструктів, а емпіричні спроби перевірки одиничні та не результативні. Так, наприклад, Девіс з колегами зробили таку спробу, операціоналізувавши соціальний інтелект за допомогою методики Interpersonal Perception Task – 15 (IPT – 15, 1993 р.), яка вимірювала точність сприйняття іншої людини на відео матеріалі, емоційний – за допомогою методики Emotional Perception in Faces Test (1990), однак отримали коефіцієнт кореляції -0,09.

Чіткіше визначено співвідношення соціального та практичного інтелекту в концепції Р. Стернберга в рамках теорії інтелекту, який веде до успіху [2]. Інтелект розглядався в ній як здатність індивіда адаптуватися, формувати та вибирати оточення, яке б відповідало цілям суспільства, культури. Він передбачає наявність трьох компонентів (здібностей):

- 1) аналітичних – для аналізу наявних можливостей, варіантів (розпізнання проблемної ситуації, визначення природи проблеми, розробка стратегії вирішення проблеми, спостереження за процесами вирішення);
- 2) творчих – для напрацювання способів розв'язання проблеми;
- 3) практичних – для втілення ідей у життя.

Експліцитно соціальний інтелект включається Р. Стернбергом до практичного. Ключовий аспект практичного інтелекту – набуття та використання того, що «мається на увазі», не висловленого, того, чим необхідно володіти, щоб добитися успіху в даному оточенні, того, що не може бути експліцитно подано (taught), того, що, зазвичай, не вербалізується. Дослідження свідчать про те, що «мовчазних знань» набувають у процесі глибокого, уважного осмислення досвіду, що є відносно специфічним для певної сфери, його наявність не залежить від звичайних здібностей. Вони передбачають успіхи у трудовій діяльності так само добре, а інколи і набагато краще, ніж IQ. Іншими важливими характеристиками практичного інтелекту за Р. Стернбергом є його процедурність, практична корисність, індивідуальний спосіб набуття за наявності слабкої підтримки оточення або її повної відсутності [2].

У концепції Р. Стернберга поняття «невербалізоване знання» займає досить важливе місце. Однак, слід взяти, що емпіричні дослідження даного явища проводилися, як правило, стосовно конкретних видів професійної діяльності. Перспектива постановки аналогічної проблеми в сфері соціального інтелекту знаходиться лише на початковій стадії розробки [2].

Отже, беручи до уваги той факт, що складовими структури соціальної компетентності особистості є такі компоненти: когнітивний, діяльнісний та мотиваційно-ціннісний, проведений аналіз дає нам змогу зробити висновок про те, що соціальний інтелект може розглядатися як когнітивна складова соціального інтелекту, без розвитку якої неможливо працювати над формуванням та розвитком компонента діяльнісного.

Історія дослідження цієї проблеми та порівняльний аналіз методик вимірювання соціального інтелекту свідчать про те, що на сьогоднішній момент не існує єдиного уніфікованого інструменту його вимірювання. Усі згадані методики досліджують кількісні та якісні показники розвитку окремих його аспектів, тому мають використовуватися як взаємодоповнюючі. А висновок про рівень розвитку когнітивного компоненту та соціального інтелекту в цілому має бути результатом глибокого аналізу взаємодоповнюючих та взаємоперевіряючих фактів.

Література:

1. Михайлова Е.С. Методика исследования социального интеллекта: [руководство по использованию]. / Михайлова Е.С. – СПб.: ГП «Иматон», 1996. – 112 с.
2. Стернберг Р. Практический интеллект / Стернберг Р. – СПб.: Питер, 2002. – 217 с.
3. Ford M. A further search for social intelligence / M. Ford, Tisak M. // Journal of Educational Psychology. – 1983. – № 75. – P. 196-206.
4. Guilford Y. P. The nature of human intelligence / Guilford Y. P. - N. Y.: Mc-Graw Hill, 1967.
5. Keating D. A search for social intelligence / D. Keating // Journal of Educational Psychology. – 1978. – № 70. – P. 218 – 233.
6. Kihlstorm J. Social Intelligence / Kihlstorm J., Cantor N. // Handbook of intelligence, 2nd. ed. – Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2000. – P. 359 – 379.
7. Sternberg R. Social intelligence and decoding skills in nonverbal communication / R. Sternberg, C. Smith // Social Cognition. – 1985. – № 3. – P. 168 – 192.
8. Thorndike E. Intelligence and its use / Thorndike E. // Harper's Magazine. – 1920. – № 140. – P. 227 – 235.
9. Vernon P. E. Psychological studies on creativity / P. E. Vernon // Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1967. – № 8. – P. 135-165.

И. Зарубинская

ИССЛЕДОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Резюме. В статье дается определение понятия социального интеллекта как когнитивной составляющей социальной компетентности. Рассматривается история развития данного феномена, анализируется опыт его экспериментального исследования.

Обосновывается вывод о том, что на сегодняшний день не существует единого унифицированного инструмента измерения социального интеллекта: все упомянутые методики исследуют количественные и качественные показатели развития отдельных его аспектов, поэтому должны использоваться как взаимодополняющие, а вывод об уровне развития когнитивного

компонента и социального интеллекта в целом должен быть результатом глубокого анализа взаимодополняющих и взаимопроверяющих фактов.

Ключевые слова: социальная компетентность, социальный интеллект, социальные умения, коммуникативная компетентность, когнитивная компетентность, навыки невербального декодирования.

I. Zarubinska

SOCIAL INTELLIGENCE MEASURING: RETROSPECTIVE ANALYSIS

Summary. *In this article notion definition of social intelligence as a cognitive component of social competence is deliberated. The history of development of this phenomenon and experience of its experimental investigation is analyzed.*

The conclusion is made that today there is no single, unified instrument for measuring social intelligence: all the techniques examine quantitative and qualitative indicators of the development of its individual aspects, so should be used as complementary, and the conclusion as for the level of development of cognitive component of social competence and social intelligence as a whole should be the result of in-depth analysis of complementary and mutually checking facts.

Key words: *social competence, social intelligence, social skills, communicative competence, cognitive competence, non-verbal decoding skills.*